

Taranenko O.N. THE AGRARIAN POLICY OF P. SKOROPADSKYI IN CONTEXT OF STADY BY SOVIET HISTORIOGRAPHY THE HISTORY OF REVOLUTION AND CIVIL WAR (1930-EN – FIRST HALF 1950-EN)

The attempt to analyses agrarian policy of P. Skoropadskiy by soviet state history in period of consolidation the Stalinist totalitarian regime. Article based on the researches published in 1930-en – first half 1950-en/

Key word: soviet historiography, agrarian policy, hetmanate of P.Skoropadskiy, hetman government, Marxist-Leninist methodology, ideological control.

УДК 94(477) «1920/1930»

Г.М. Васильчук

СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УРСР 1920-30-Х РР.: ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

У статті автор досліджує та порівнює історіографічний доробок вітчизняних та зарубіжних вчених щодо становлення та розвитку радянської системи освіти в 20–30-х рр. ХХ ст. в Україні. Звертає увагу на тематичне розмаїття та пріоритетні напрямки досліджень, невирішені проблеми та малодосліджені питання.

Ключові слова: історіографія, радянська система освіти, освітні реформи, заклади освіти.

На сьогодні в Україні бракує координації тематики науково-історичних досліджень, особливо дисертаційних, що породжує неузгодженість зусиль, а також тематичну одноманітність і дублювання теоретичних схем висвітлення історії формування радянської системи освіти. І хоча вона мала організаційну структуру і функціональну специфіку, тобто з історичної точки зору, була явищем і суб'єктом соціально-культурного життя у 20–30-х рр. ХХ ст., її висвітлення відбувається спорадично. Якщо проаналізувати наукову літературу за принципом тематичного спрямування, то постає нерівномірність вивчення структурних складових системи освіти.

Метою даного дослідження є порівняння історіографічних праць вітчизняних та зарубіжних вчених щодо становлення та розвитку радянської системи освіти в 20–30-х рр. ХХ ст. в Україні.

Починаючи з середини 90-х рр. ХХ ст., дослідники намагаються з'ясувати стан наукової розробки історії формування системи освіти в Україні 20–30-х рр. ХХ ст. Так, у 1995 р. з'явилася перша дисертаційна робота з історіографії розвитку народної освіти у 1917–1932 рр. [1] Її автор вважає, що наприкінці 1980-х рр. «дослідники остаточно позбавились впливу застарілих ідеологічних догм і стереотипів», відтак «остаточно спростовано твердження про відсутність у діяльності українського Наркомосу прагнення до координації своїх зусиль у галузі організації освіти з керівництвом Російської Федерації та інших республік» [2, с. 13]. Монографічні дослідження В.В. Липинського [3], М.М. Кузьменка [4], М.Ю. Виговського [5], які з'явилися на початку ХХІ ст., засвідчують факт «конфронтації», а не «координації» з РСФРР стосовно організації та функціонування системи освіти.

Дослідження О.П. Ситнікова стосується історії розвитку освіти в УСРР 1920-х рр. [6], у якому узагальнено сучасний стан науково-історичних розвідок. За основу взято хронологічний принцип, що ускладнило виявлення тематичного підходу істориків. Один із розділів його дисертації стосується сучасного періоду історіографії і автор наголошує, що головними особливостями періоду стали відречення вітчизняних науковців від марксистсько-ленінської методології і партійно-класового підходу, прагнення переосмислити на основі сучасних методик процес становлення і розвитку освіти в УСРР у 1920-х рр. Можна погодитись з ним стосовно «відречення», але інституційне усунення марксистсько-ленінської парадигми в історіографії не позбавило істориків пошуку універсальної методології.

Історія становлення та функціонування Наркомосу УСРР висвітлена в дисертаційних та монографічних дослідженнях українських, а також частково російських і західних учених. Так, у 1994 р. була захищена одна з перших дисертацій про діяльність М.О. Скрипника на чолі НКО УСРР у 1927–1933 рр. [7] Її автор опосередковано висвітлює структуру самого

НКО України, зосереджуючись переважно на «концепції національно-культурного відродження республіки», яку розробив нарком освіти, на його організаторській діяльності, участі у формуванні українського радянського мистецтва. Біографічні нариси українських наркомів написав І. Лікарчук, торкаючись одночасно структурних підрозділів Наркомосу та відділів народної освіти [8]. Номенклатуру скрипниківського Наркомосу аналізували В.М. Даниленко та М.М. Кузьменко, присвятивши брошуру, яка вийшла у 2003 р. [9] Політична діяльність Скрипника, у тому числі на посаді наркома освіти, показана в монографії В.Ф. Солдатенка [10], але структура НКО УСРР ним не вивчалася. Соціальне походження, персональний склад та функції номенклатури системи освіти в УСРР 1920–30-х рр. досліджує М.Ю. Виговський. У 2005 р. він опублікував монографію, розділи якої розкривають становлення номенклатури структурних установ НКО України: особовий склад та функції управлінського апарату, соціально-політичне походження службовців, їх освітньо-культурний рівень, повсякденну суспільно-політичну діяльність наркомів освіти – Г.Ф. Гринька, О.Я. Шумського, М.О. Скрипника, В.П. Затонського, а також їхніх заступників – Я.П. Ряппо, П.К. Солодуба, А.Т. Приходька, А.А. Хвилі та інших [11]. Дослідник виділив середню управлінську ланку – адміністративні відділи освіти при виконкомках, персональний склад та функції яких фактично не досліджувалися істориками.

Монографія В.В. Липинського присвячена історії формування радянської системи освіти в 1920-х рр. Він показав мережу навчальних закладів та їх фінансування, матеріально-технічну базу освітніх установ, кадровий склад, навчально-методичну роботу, учнівські та студентські об'єднання [12]. Структурно вона не вирізняється від праць, які виходили в 60–80-х рр. ХХ ст., хоча теоретично-методологічний підхід цілком модерний. Робота є фактологічним дослідженням, проте її перший розділ стосується з'ясування концепції та моделі освіти 1920-х рр., у якому автор покликається на праці українських дослідників. Структурних підрозділів Наркомосу України стосується ґрунтовне монографічне дослідження В. Марочка та Г. Хілліга про репресованих педагогів. Зокрема, вони висвітлюють репресії проти кадрового корпусу НКО УРСР, співробітників відділів народної освіти [13].

Формування радянської системи вищої освіти виявляється найменш дослідженою, якщо взяти за критерій кількість праць. У 1993 р. М. І. Мірошніченко захистила одну з перших дисертацій про діяльність вищої школи в УСРР 1920–1928 рр., її реформування та розвиток [14]. Професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів України становить основний предмет дослідження докторської дисертації М.М. Кузьменка [15], але в контексті науково-педагогічної інтелігенції, а не системи вищої школи. Дисертація О.Ю. Осмоловської, яку вона захистила у 2004 р., стосується професорсько-викладацького складу інститутів народної освіти, університетів, а сама система вищої освіти є другорядною [16]. Інколи можна зустріти епітети «величезна увага», «вагомні результати», які стосувалися досягнень другої половини 1930-х рр. у царині освіти, керівництва нею з боку партійних органів. Опосередковане відношення до функціонування радянської системи вищої освіти мають – дисертація М.Ю. Виговського [17], монографія О.А. Удада [18], позаяк вони торкаються викладацького складу та вищих освітніх закладів України 20–30-х рр. ХХ ст. Докторська дисертація В.В. Липинського також стосувалася вищої школи, її пролетаризації, студентського життя [19].

Розвиток системи вищої освіти в Україні висвітлювався в контексті з'ясування повсякденного життя студентів, робітфаківців [20], тобто внутрішнього соціуму вишів, відтак ці роботи можна віднести до історіографії вищої школи. Дослідження системи вищої школи в Україні відбувається шляхом вивчення наукової спадщини та педагогічної діяльності видатних учених. Так, внесок М.Н. Петровського в українську історичну науку показав А.Ю. Шевченко [21], а громадську, культурно-просвітницьку та наукову діяльність В.І. Щербини дослідила Т.М. Тороповська [22]. Ґрунтовні дисертації В.П. Тельвак, О.В. Юркової розкривають науково-педагогічну діяльність М.С. Грушевського [23]. Наукову та педагогічну діяльність Н.Д. Полонської-Василенко, О.П. Оглоблина досліджував І.В. Верба [24]. Захищено дисертації, які присвячено історії жіночої освіти в Україні, що була реорганізована за радянської влади [25]. З'являються нариси з історії освіти окремих регіонів [26].

Історики виявляють науковий інтерес до проблем становлення середньої ланки освіти в Україні 20–30-х рр. Для праць, які опубліковані протягом першої половини 90-х рр. характерний вплив історіографічної традиції радянської науки. Так, в дисертації В.В. Тартичка

.....
висвітлювалися форми і методи партійно-державного керівництва школою у 1928–1941 рр., а також організаційні основи навчально-виховного процесу, тобто поєднанні історичний та історико-педагогічний аспекти [27]. І.Я. Щупак присвятив дисертаційну роботу вивченню умов підготовки спеціалістів в середній технічній школі, хоча простежив лише розвиток системи технікумів, їх навчально-матеріальної бази [28]. Дисертація М.С. Лисенко проблемно-тематично повторює дослідження І.Я. Щупака, позаяк один розділ стосується мережі технікумів в УСРР, а другий – організації навчального процесу в системі середньої спеціальної освіти [29]. Зазначені роботи дещо ідеалізують досягнення середньої технічної освіти.

Функціонування середньої та вищої ланок освіти другої половини 30-х рр. в Україні показано в монографії Г.Г. Єфіменка, але в контексті державного регулювання та національних відносин [30]. Він розглядає згортання українізації і русифікацію школи, реорганізацію навчальних закладів національних меншин. Проблеми «згортання мережі» німецьких шкіл детально вивчала С.І. Очеретенко [31]. Розвиток системи народної освіти в Криму досліджували Г.М. Кондратюк, М.В. Прохорчик, які також підкресливали трансформацію шкіл нацменшин [32].

Значення системи народної освіти для подолання дитячої безпритульності у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. в УСРР вивчає О.С. Паращевіна [33]. Її дисертаційна робота вирізняється певною новизною, тому що проблема участі саме освітніх установ у ліквідації цієї соціальної аномалії, досліджувалася побіжно. Автор показує особливості формування організаційно-правової бази подолання дитячої безпритульності, структуру і функції відповідних освітніх установ системи освіти, захист дітей, «попередження» дитячої безпритульності. Становлення загальноосвітньої школи в Україні 1920–1930 рр. – предмет дослідження В.Л. Борисова [34]. Науковець зосередився на традиційних аспектах висвітлення діяльності цієї ланки системи освіти: показав пріоритети навчально-виховної роботи, кадрове забезпечення загальноосвітніх шкіл, роль і місце вчительства, його матеріальне становище, вплив «коренізації» та «українізації» на підготовку кадрів. Фактично робота присвячена історії педагогічної освіти, становленню загальноосвітньої школи в умовах тоталітарної системи, з'ясуванню впливу ідеології на школу та виховання. Але виникає сумнів щодо твердження стосовно «національної загальноосвітньої школи», позаяк уся система освіти в Україні мала державницький статус.

Особливості розвитку шкільної літературної освіти у 1918–1938 рр. дослідила Л.О. Базиль [35], започаткувавши вивчення проблеми на предметному рівні, тобто навчальних дисциплін. Виокремлюється також тематика історико-педагогічного спрямування. Так, Л.В. Дояр захистила дисертацію з історії становлення системи морально-політичного виховання в УСРР 1921–1925 рр. [36] Предметом її дослідження є формування моделі моральної поведінки та спроби запровадження «етики комуніста», виховна діяльність радянської влади серед робітників і селян, «звільнення жіноцтва УСРР від соціально-етичних хвороб», політизація закладів соціального виховання. Робота має виразні ознаки політологічного аналізу історичних подій і явищ.

Система дошкільного виховання в УСРР 1919–1933 рр. стала предметом наукових зацікавлень О.В. Бондар, яка захистила у 2006 р. дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук [37]. Вона розглядає дошкільні установи в контексті освітньої системи, виокремлює їх типи, з'ясовує соціальне, родинне, національне походження вихованців дошкільних закладів. Робота виконана на міждисциплінарному рівні, хоча більшою мірою стосується історико-педагогічної тематики. Відносини школи і сім'ї показано в дисертації Т.Д. Антонюк [38], тобто розкриває соціальний аспект повсякденного життя суспільства.

Організаційні форми підготовки педагогічних кадрів в Україні у 1917–1937 рр. висвітлені в монографії І.О. Кліцакова, яку він опублікував у 1997 р. [39] Він не заперечує того факту, що ця проблема достатньо широко досліджувалася. Сюжети, виокремлені ним, не вирізняються новизною. Дослідник наголошує, що працівники освіти, виконуючи рішення партії, повсюдно прагнули до всебічного розвитку дружби та співробітництва між республіками. Висновок дуже оптимістичний, а головне суперечливий, якщо враховувати гостру дискусію стосовно повноважень Наркомосів України та Росії. Радянська система освіти в Україні досліджується також у контексті політики українізації, про що свідчать розділи колективної монографії [40], а також історіографічні роботи з історії здійснення українізації [41]. Зокрема, у статтях П.І. Соболя, В.О. Стремєцької висвітлена українізація освітніх закладів південних районів України [42].

В той час, коли українська історична наука більше уваги приділяє історії становлення і розвитку системи освіти періоду 20-х–початку 30-х рр. ХХ ст., малодослідженими залишаються проблеми культурно-освітнього життя другої половини 1930-х рр., а загалом спостерігається відносна схематичність та однотипність досліджень. Історичний та історико-педагогічний аспект, характерні для сучасних праць, лише доповнюють системний підхід, сприяють вичерпності наукових розробок.

Сучасна російська та західна історіографія має низку монографічних розвідок, які розкривають модернізаційні процеси в галузі освіти. Культурно-освітні процеси в Україні міжвоєнного періоду висвітлюються в монографіях О.Ю. Борисьонка, А.В. Марчукова, але в контексті політики українізації та українського національного руху [43]. З'ясуванню специфіки радянської вищої школи присвячено розділи монографії російського історика Ю.П. Шарапова [44]. Він показав діяльність дореволюційної інтелігенції у вищих навчальних закладах, «критику буржуазних поглядів на систему вищої освіти», життя і побут студентів, позаяк сам був студентом історичного факультету Московського інституту історії, філософії і літератури у 1937–1941 рр.

Система національної освіти в Росії, її концепції, оцінки, тлумачення зафіксовані у збірнику документів, матеріали якого висвітлюють специфіку розвитку освітньої справи, реорганізацію так званої «старої» і формування радянської системи освіти у 1917–1938 рр. [45] Питання культури та освіти віддзеркалює документальне видання про національне питання у 20-х рр. ХХ ст. [46], яке розкриває проблему міжнаціональних відносин у різних галузях суспільного життя. Необхідно назвати також стенографічний звіт ІV-ої наради ЦК РКП(б) з відповідними працівниками республік та областей, яка відбулася 9–12 червня 1923 р. у Москві, учасники якої обговорювали питання розвитку системи освіти в УСРР та РСФРР, відносини між ними [47]. Українські історики не використовують матеріалів цієї наради, відтак залишаються малоз'ясованими суперечливі питання національної історії.

Російська історіографія 90-х рр. ХХ–початку ХХІ ст. поповнилася працями про розвиток гуманітарних наук у 1920–30-х рр., тобто про їх роль і місце в суспільстві. Історики досліджували особливості управління наукою в СРСР в умовах формування тоталітарного режиму [48], еволюцію державної політики стосовно гуманітарних наук у ХІХ–ХХІ ст. [49], відносини влади і науки у 1917–1941 рр. [50], тобто дисертації згаданих авторів мали безпосереднє відношення до висвітлення специфіки радянської системи освіти. Фактологічно, вони опосередковано стосуються України, але є складовою частиною історіографічного дискурсу щодо спільної наукової проблематики. Доля учених та освітян, постає у книзі В.С. Брачова, у якій розкриваються політично-репресивний процес над істориками у 1929–1931 рр. [51], в лещата якого потрапила і наукова українська інтелігенція.

Західні історики вивчають культурно-освітні відносини в УРСР 20–30-х рр. ХХ ст. у контексті соціально-політичної історії, масових репресій, розвитку педагогічної думки. Відомим дослідником історії української педагогіки та системи освіти 20–30-х рр. є професор Марбурзького університету Г. Хілліг. Він – автор великої низки праць про педагога і письменника А.С. Макаренка, про його відносини з номенклатурою Наркомосу та НКВС УСРР [52]. Німецький учений досліджує також педагогічну спадщину Г. Ващенка [53]. Його колега З. Вайтц показав історію вирішення проблем правопорушень серед молоді у 20-х рр. в СРСР [54]. Деякі аспекти державного управління культурно-освітніми процесами в СРСР міжвоєнного періоду розглядаються в монографіях Б. Шулер і Б. Унфріда [55], Е. Мюллера та Г. Шрьодера [56].

Отже, підсумовуючи історіографічний огляд літератури з проблем формування та розвитку системи освіти в УРСР 1920–30-х рр., варто підкреслити її кількісне зростання, а з другого боку фактологічний та структурний підходи. Історики висвітлюють складові організаційні форми системи освіти за галузевим принципом, але уникають системного аналізу. З'явилося декілька історіографічних досліджень, але в них не виділено недоліки, а вони існують. Фактично відсутні роботи з історії повсякденного життя школи – вищої та загальноосвітньої, учителів та професорсько-викладацького складу радянських вишів. Історики не дослідили ефективності освітніх реформ у 20–30-х рр. ХХ ст., тобто наслідки ліквідації університетів, їх трансформацію за галузевим принципом, роль і місце освітніх установ у підготовці радянських кадрів, тобто інженерів, медиків тощо. Поступово почали вивчати номенклатуру радянської системи освіти, обмежуючись управліннями вищої та середньої ланки. Малодослідженою залишається ситуація в освітніх закладах, яка виникла упродовж

.....

другої половини 1930-х рр., коли внаслідок репресій була знищена науково-педагогічна еліта, а натомість на керівні кафедральні посади “висунута” студентська молодь. Окреслена відмінність між українською та російською системами освіти у 1920-х рр., але спеціальних досліджень не проведено. Потребує додаткового вивчення та критичного перегляду концепція про формування “національної системи” освіти в УСРР у зазначений період, а також низка інших теоретико-методологічних питань. Дослідники не вивчають модернізаційні процеси в освітніх установах, не співставляють їх із досвідом європейських держав досліджуваного періоду, відтак не використовують цивілізаційний підхід, обмежуючись критикою радянської системи освіти. Повсякденне життя учнівської та студентської молоді не стало предметом широкого науково-історичного дослідження, відтак висвітлення соціальної історії є однополярним, тобто в контексті теорії тоталітаризму, відносин влади і школи, ідеології та освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Чирва Ю.І. Розвиток народної освіти України (1917–1932 рр.): історіографія проблеми : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Ю.І. Чирва. – Дніпропетровськ, 1995. – 19 с.
2. Там само. – С. 13.
3. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки / В.В. Липинський – Донецьк, 2000. – 247 с.
4. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років / М.М. Кузьменко – Донецьк, 2004. – С.168–209.
5. Виговський М.Ю. Номенклатура системи освіти в УСРР 1920–1930-х років: соціальне походження, персональний склад та функції / М.Ю. Виговський – К., 2005. – 308 с.
6. Ситніков О.П. Освіта в Українській СРР (1920-і роки): історіографія : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.П. Ситніков – К., 2003. – 20 с.
7. Шарпаций В.Г. Діяльність М.О. Скрипника на чолі Наркомату освіти Радянської України (1927–1933 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.Г. Шарпаций – Запоріжжя, 1994. – 17 с.
8. Лікарчук І.В. Міністри освіти України. У 2-х т. Т. 1. (1917–1943 рр.). Монографія / І.В. Лікарчук – К.: Видавець Ешке О.М., 2002. – 328 с.
9. Даниленко В.М. Соціальний тип та інтелектуально-освітній рівень номенклатури скрипниківського наркомосу. Біографічні нариси / В.М. Даниленко, М.М. Кузьменко – Севастополь: Вибор, 2003. – 56 с.
10. Солдатенко В.Ф. Життя і смерть Миколи Скрипника / В.Ф. Солдатенко – К., 2002. – 352 с.
11. Виговський М.Ю. Зазнач. праця.
12. Липинський В.В. Зазнач. праця.
13. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / В. Марочко, Г. Хілліг – К., 2003. – 302 с.
14. Мірошніченко М.І. Вища школа Радянської України в 1920–1928 рр.: проблеми розвитку, досвід, уроки : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / І.М. Мірошніченко – К., 1993. – 16 с.
15. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20–30-х рр. ХХ ст.: еволюція соціально-історичного типу : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / М.М. Кузьменко – Х., 2005. – 25 с.
16. Осмоловська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.Ю. Осмоловська – Донецьк, 2004. – 20 с.
17. Виговський М.Ю. Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / М.Ю. Виговський – К., 2006. – 35 с.
18. Удод О.А. Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 1920–1930-х роках / О.А. Удод – К.: Генеза, 2000. – 292 с.
19. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.В. Липинський – Харків, 2001. – 39 с.
20. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.О. Лаврут – Донецьк, 2004. – 19 с.; Шепель Л.Ф. Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Л.Ф. Шепель – К., 1996. – 26 с.

Наукові записки

21. Шевченко А.Ю. Петровський М.Н. та його внесок в українську історичну науку 20-х – початку 50-х рр. XX століття : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / А.Ю. Шевченко – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.
22. Тороповська Т.М. Громадська, культурно-просвітницька і наукова діяльність Володимира Щербини (1850–1936) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Т.М. Тороповська – К., 2004. – 17 с.
23. Тельвак В.П. Михайло Грушевський – дослідник української історіографії : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.П. Тельвак – К., 2004. – 19 с.; Юркова О.В. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.В. Юркова – К., 1998. – 21 с.
24. Верба І.В. Н.Д. Полонська-Василенко – історик та археограф (1884–1973) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / І.В. Верба – К., 1994. – 16 с.; Верба І.В. Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні / І.В. Верба – К., 1999. – 380 с.
25. Добровольська В.А. Історія жіночої освіти Півдня України (1901–1910 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.А. Добровольська – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.; Вірченко В.В. Жіночі навчальні заклади у м. Києві (1861–1920 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.В. Вірченко – К., 2006. – 20 с.
26. Самойленко Г.Д. Розвиток освіти та науки в Ніжині в XVII – XX ст. Нариси культури. Ч. 3 / Г.Д. Самойленко, О.Г. Самойленко, С.Г. Самойленко – Ніжин: НДПІ, 1996. – 226 с.
27. Тартычка В.В. Развитие начального и среднего образования в Украине (1928–1941 гг.). Общественно-политический аспект : автореф. дис... на соиск. науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «история СССР» / В.В. Тартычка – К., 1992. – 22 с.
28. Щупак І.Я. Підготовка спеціалістів в середній технічній школі УРСР (кінець 20-х – 30-ті роки) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / І.Я. Щупак – Запоріжжя, 1995. – 25 с.
29. Лисенко М.С. Становлення середньої спеціальної освіти в Україні (1922–1930 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / М.С. Лисенко – Харків, 2000. – 19 с.
30. Єфіменко Г.Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1932–1938) / Г.Г. Єфіменко – К., 2001. – 304 с.
31. Очеретенко С.І. Німецька національна освіта в Україні (20–30-ті роки XX ст.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / С.І. Очеретенко – Харків, 2003. – 20 с.
32. Кондратюк Г.М. Етнополітика і розвиток народної освіти в Криму в 20–30-х роках XX століття : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Г.М. Кондратюк – К., 2005. – 19 с.; Прохорчик М.В. Народна освіта у Криму в 1921–1929 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / М.В. Прохорчик – Запоріжжя, 2000. – 18 с.
33. Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. XX століття в Україні.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.С. Паращевіна – Дніпропетровськ, 2005. – 17 с.
34. Борисов В.Л. Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920–1933 рр. : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / В.Л. Борисов – Дніпропетровськ, 2003. – 19 с.
35. Базиль Л.О. Становлення і розвиток шкільної літературної освіти в Україні у 1918–1938 рр. : Автореф. дис... к. пед. н. – К., 2004. – 20 с.
36. Дояр Л.В. Становлення системи морально-політичного виховання в УСРР (1921–1925 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Л.В. Дояр – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
37. Бондар О.В. Становлення та розвиток системи дошкільного виховання в УСРР (1919–1933 рр.) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / О.В. Бондар – Харків, 2006. – 20 с.
38. Антонюк Т.Д. Денаціоналізація системи відносин сім'ї і школи в умовах радянської освіти в УСРР (20-ті–початок 30-х років XX століття) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / Т.Д. Антонюк – К., 2005–18 с.
39. Кліцаков І.О. Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.) / І.О. Кліцаков – Донецьк: Юго-Восток, 1997. – 310 с.
40. «Українізація» 1920–1930-х років: передумови, здобутки, уроки. – К., 2003. – С. 84–106.

41. Ващенко І.В. Політика українізації 1920-х – початку 1930-х років в Україні: проблеми історіографії : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «історія України» / І.В. Ващенко – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
42. Соболь П.І. Українізація освіти півдня України: 1920–30-ті роки // Історія України. – 2000. – № 8. – С. 4–8; Стремєцька В.О. Діяльність освітніх закладів півдня України по впровадженню української мови у 20–30-х рр. XX ст. // Наук. пр. Іст. науки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Микол. філія. Т. 5 / В.О. Стремєцька – Миколаїв, 2000. – С. 88–93.
43. Борисенко Е. Феномен советской украинизации / Елена Борисенко – М., 2006. – 241 с.; Марчуков А.В. Украинское национальное движение УССР. 1920–1930-е годы. Цели, методы, результаты / А.В. Марчуков – М.: Наука, 2006. – 599 с.
44. Шарапов Ю.П. Первая «оттепель». Нэповская Россия в 1921–1928 гг.: вопросы идеологии и культуры. Размышления историка /Ю.П. Шарапов – М., 2006. – С. 150–205.
45. Национальное образование в России: концепции, взгляды, мнения. 1905–1938 гг. Сб. док. / Редкол.: А.Ф. Киселев, М.Н. Кузьмин. – М., 2002. – Ч. 2. 1917–1938. – 312 с.
46. Национальный вопрос на перекрестке мнений: Документы и материалы 20-х годов. – М.: Наука, 1992. – 268 с.
47. Тайны национальной политики ЦК РКП(б): Стенографический отчет 4-го совещания ЦК РКП(б) с ответственными работниками республик и областей в г. Москве 9–12 июня 1923 г. – М.: НПО ИНСАН, 1995 – 292 с.
48. Стрекопытов С.П. Организация управления наукой СССР в условиях складывания тоталитарного режима (20–30-х гг): автореф. дис... на соиск. науч. степени докт. ист. наук : спец. 07.00.02 «история СССР» / С.П. Стрекопытов – М., 1992. – 38 с.
49. Соловей Ю.Д. Историческая эволюция государственной политики в отношении гуманитарных наук в России (XIX–начало XXI вв.): автореф. дис... на соиск. науч. степени докт. ист. наук : спец. 07.00.01 «отечественная история» / Ю.Д. Соловей – М., 2005. – 39 с.
50. Берлявский Л.Г. Власть и отечественная наука: формирование государственной политики (1917–1941 гг.): автореф. дис... на соиск. науч. степени докт. ист. наук : спец. 07.00.01 «отечественная история» / Л.Г. Берлявский – Ростов-на-Дону, 2005. – 38 с.
51. Брачев В.С. «Дело историков» 1929–1931 гг /В.С. Брачев – СПб: Нестор, 1997. – 113 с.
52. Хиллиг Гетц. Макаренко и сталинизм. Размышления и комментарии к дискуссионной теме /Г. Хиллиг – Opuscula Makarenkiana. Nr. 16. – Марбург, 1995. – XXI с.; Прометей Макаренко и «Главбоги» педолимпиа: Соколянский, Залужный, Попов. – Opuscula Makarenkiana. Nr. 19. – Марбург, 1997. – 154 с.; Испытание властью. Киевский период жизни Макаренко (1935–1937 гг.) – Opuscula Makarenkiana. Nr. 22. – Марбург, 2000. – 200 с.; Verblaste Gesichter, vergessene Menschen... 28 Portrats von «Freunden» und «Feinder» A.S. Makarenkos. – Bremen: Edition Temmer, 1999. – 295 s.
53. Хиллиг Г. Метаморфозы Г.Г. Ващенко. Дополнительные штрихи к портрету украинского ученого, которому не удалось выйти из тени А.С. Макаренко / Г. Хиллиг, Н. Окса – Opuscula Makarenkiana. Nr. 23. – Марбург, 2000. – 68 с.
54. Weitz S. Geschichte der Jugendverwahr Losung in der Sowjetunion. Zweite erw. Auflage in zwei Bänden. Band / Darstellung / S. Weitz – Marburg, a. ol. Lohn: transdata publ., 1990. – 386 s.
55. Schuler Brigitte, Unfried Berthold. Der Stalinistische Partei Kader: identitäts – stiftende Praktiken und Diskurse in der Sowjetunion der dreisiger Jahre / B. Schuler, B. Unfried – Köln–Wiemar–Wien: Böhlau, 2001. – 326 s.
56. Müller Eberhard, Schröder Hans Henning. Partei, Staat und Sowjetgesellschaft. Sozialgeschichtliche Aspekte politischer Macht. Dokumente. 1917–1941 /– Tübingen, 1993. – 547s.

Васильчук Г.М. СТАНОВЛЕНИЕ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СОВЕТСКОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УССР 1920-30-Х ГГ.: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

В статье автор исследует и сравнивает историографические достижения отечественных и зарубежных ученых в изучении становления и развития советской системы образования в 20–30-х г. XX ст. Обращает внимание на тематическое разнообразие и приоритетные направления исследований, нерешенные проблемы и малоисследованные вопросы.

Ключевые слова: историография, советская система образования, реформы образования, учреждения образования.

Vasulchuk G.M.BECOMING AND FUNCTIONING OF THE SOVIET EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE OF 1920-30TH: TO A HISTORIOGRAPHY OF A PROBLEM SUMMERY

In clause the author investigates and compares historiography achievements of domestic and foreign scientists in studying becoming and development of the Soviet education system in 20-30-th of

.....
the XX century. Pays attention to a thematic variety and priority directions of researches, unresolved problems and open questions.

Key words: *historography, soviet system of education, educational reforms, establish mints of education.*

УДК 94(477) «1919/1939»

О.А. Мельничук

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1920 – 1930-Х РР.

В статті аналізуються опубліковані джерела, що розкривають організаційно-правові засади та практику соціального страхування в Україні впродовж 1920 – 30-х рр.

Ключові слова: *збірники документів, офіційна статистика, періодичні видання, систематизація законодавства*

Вимушений перехід до НЕПу спричинив поглиблення соціального розшарування населення та розширення кола осіб, що потребували соціального захисту. У цих умовах радянсько-партійним керівництвом було прийняте рішення про запровадження соціального страхування як провідної форми соціального захисту робітників та службовців в умовах ринкових відносин. Такий крок аж ніяк не свідчив про зміну основоположних принципів соціального захисту, а був лише спробою пристосування соціальної політики до політичного моменту. Основним завданнями при цьому був захист пролетаризованих верств від декласування в умовах ринкової економіки, перенесення фінансового тягаря системи соціального захисту на підприємства недержавної форми власності та демонстрація турботи про робітничий клас перед міжнародною громадськістю.

Метою вказаної статті є характеристика опублікованих джерел, в яких висвітлювалися організаційно-правові засади та практика соціального страхування в Україні впродовж 1920 – 1930-х рр.

Запровадження соціального страхування в радянській Україні на початку 1920-х рр. супроводжувалося активною правотворчістю у цій сфері. Оскільки наркомат праці, у віданні якого знаходився соцстрах, був об'єднаним, то найвищу юридичну силу у даній сфері мали нормативні акти СРСР, хоча в переважній більшості випадків вони дублювалися законодавством УСРР. Оприлюднення вказаних законодавчих актів здійснювалося, насамперед, офіційними виданнями, які виходили російською та українською мовами та визначали час їх вступу в дію: «Собрание законов СССР», «Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины», «Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины», «Збірник законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду України». Вказані нормативні акти паралельно публікувалися у фахових періодичних виданнях наркоматів («Вестник социального обеспечения», «Вопросы страхования», «Бюллетень ГУСС») та профспілок («Вісті», «Вестник профдвижения Украины»). Перші радянські страхові декрети можна відшукати у збірниках «Систематический сборник важнейших декретов 1917–1920 гг.» та багатотомному виданні «Декреты советской власти». Різні за юридичною силою підзаконні акти у сфері соціального страхування в Україні спочатку видавалися радянськими, партійними та профспілковими органами. У 1923 – 1933 рр. творення підзаконних актів покладалося, переважно, на Головсоцстрах та НКП УСРР, а в 1933–1939 рр. – було компетенцією ВУРПС.

Оскільки розвиток соціального страхування здійснювався експериментальним шляхом, то в мозаїці нормативних актів, які надзвичайно швидко змінювали один одного, було важко розібратися навіть страховим працівникам. Зважаючи на це, з переходом соціального страхування у відання НКП за участю начальника Головсоцстраху УСРР І. Фреймана було проведено першу систематизацію нормативних актів [1]. Головним завданням, яке ставив перед собою упорядник, було: перегляд офіційного матеріалу у сфері соціального страхування з метою узгодження його із загальносоюзною практикою, а також кодифікація законодавства для зручного користування відповідальними страховими працівниками. До збірника увійшли лише чинні декрети, постанови, циркуляри та інструкції. Весь матеріал був згрупований у хронологічному порядку з доданням особливого систематичного вказівника. Фактично зібрані нормативні акти дають можливість простежити організаційно-правові засади становлення та